

Een huis in Engeland

ANDER WERK VAN MAARTEN ASSCHER

Dodeneiland. Vier geschiedenissen

Verbarium. xxvi gedichten

Strindbergs dood. Verhalen

Julia en het balkon. Novelle

De verstekeling. Novelle

Dingenliefde. Autobiografische essays

Nachtvraat. Gedichten

Het uur en de dag. Roman

Bekentenissen van een nieuwsgierig mens. Columns

H₂Olland. Op zoek naar de bronnen van Nederland.

Non-fictie

Appels en peren. Lof van de vergelijking. Beschouwingen

Engagement, taal en verbeelding.

Frans Kellendonklezing 2015

Het uur der waarheid.

Over de gevangenschap als literaire ervaring. Studie

De geboorte van een ruïne. Rudy Kousbroeklezing 2017

Toch zit het anders. Essays

De ontdekking van Rome. Homeruslezing 2018

Kort geluk. Columns

Maarten Asscher

Een huis in Engeland

Roman van een kleinzoon

2020
DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM

Copyright © 2020 Maarten Asscher
Omslagontwerp Brigitte Slangen
Omslagfoto Kew, ca. 1961
Foto auteur Sacha de Boer
Vormgeving binnenwerk Perfect Service
Druk Bariet Ten Brink, Meppel
ISBN 978 94 031 8210 0
NUR 301

debezigebij.nl

Maarten Asscher kan als spreker worden
geboekt via Beespeakers.com, het sprekersbureau
van De Bezige Bij.

Voor Erik, et in Arcadia tu

*Fiction only triumphs when it fails,
when it lets us see the traces of reality.*
Alejandro Zambra

*Intorno al tuo lettino
c'è rose e gigli, tutto un bel giardino.*
Giovanni Pascoli

Proloog

Sinds lang ben ik 's ochtends al vroeg wakker. Te vroeg. Als ik al eens voor de zekerheid een wekker zet, krijgt die nooit de kans te laten horen waarvoor hij bestemd is. Ook wanneer ik in plaats van tegen middernacht pas om een of twee uur naar bed ga, word ik nooit later dan tussen vijf en zes wakker, nog afgezien van de tijd die ik tussendoor wakend heb doorgebracht.

Volgens mijn moeder ben ik een week te laat geboren. Zou het zo zijn dat ik onbewust elke ochtend een stukje van deze aan het begin opgelopen vertraging probeer in te halen? Me dunkt dat die achterstand in de afgelopen decennia dan wel is weggewerkt. Maar hoe leg ik aan mijn lichaam uit dat er heus wel wat langer mag worden doorgeslapen?

Aan het begin van de nacht in slaap vallen kost me over het algemeen niet veel moeite. Dat is een kwestie van enkele minuten stil blijven liggen en hoogstens een of twee keer omdraaien, maar dat geldt dus niet voor doorslapen, laat staan voor uitslapen. Zodra, na maximaal een paar uur, de slaap wijkt en een eventuele droom is vervlogen, is het gedaan met de nachtrust. Op commando slapen? Ik kon het vroeger niet en kan het nog steeds niet. Hoe krijgen veldheren het voor

elkaar om even een kwartier onder zeil te gaan, zodat ze vervolgens met opgefriste moed de strijd weer kunnen voortzetten? Ook van sommige diersoorten is bekend dat ze hun noodzakelijke rust in termijnen over de nacht en de dag weten te spreiden.

Wanneer ik op mijn rug lig, is er achter in mijn keel iets wat de gewenste regelmatige en volledig ontspannen ademhaling verhindert. Zou dat operabel zijn? Op mijn zij lukt het letterlijk niet mijn ogen te sluiten. Mijn oogleden blijven bibberend hangen. Pretenderen dat ik volledig in ruste ben heeft geen zin; mijn lichaam laat zich daardoor niet bedriegen. Het knopje waarmee de inslaapfunctie wordt bediend zit er bij mij gewoonweg niet op.

Wat wel af en toe gebeurt is dat ik verkwikt uit een tamelijk diepe slaap wakker word: hèhè, eindelijk is het gelukt. Dan blijkt het bijvoorbeeld kwart over een te zijn en heb ik niet meer dan ongeveer anderhalf uur geslapen. In plaats van een paar keer omdraaien en vanzelf inslapen, zoals bij het naar bed gaan, is er vanaf dat moment sprake van eindeloos woelen, kussen omkeren, stilletjes het onderlaken rechtekken, nog een keer op de andere zij draaien en weer opnieuw proberen, en dat alles op een manier waar degene die naast mij ligt zo weinig mogelijk last van heeft.

Jarenlang heb ik geleefd in het frustrerende besef dat een mens om gezond en fit te blijven acht uur slaap nodig heeft, een derde deel van een etmaal, waarvan de beide overige gelijke delen aan werken en zogenaamde 'vrije tijd' worden besteed. Dit moet

wel lariekoek zijn, want al decennialang kom ik aan nachtrust niet veel verder dan de helft, en die vier of vijf uur slaap per nacht sprokkel ik in twee of drie stukken bij elkaar.

De kern van het probleem is: het lukt me niet mijn geest uit te zetten. Ook – of juist – wanneer ik ga liggen, blijft die onbeheersbaar doormalen, zoals twee molenstenen over elkaar heen draaien. Als er niks tussen gegooid wordt in de vorm van belevenissen, indrukken, gesprekken of lectuur, malen die twee stenen zich onherroepelijk tegen elkaar kapot. Tenzij ik onverwijd opsta. Dat doe ik dan, maar niet altijd. Om halfzes de werkdag laten beginnen is goed te doen, maar om vier uur? Om drie uur?

Soms blijf ik liggen, ook al is dat een even hulpeloze als hopeloze toestand, waarin de keten van associatieve gedachten steeds weer uitkomt bij dezelfde onoplosbare, want meestal voorbijge kwesties. Sommige daarvan zijn groot (liefde, dood, scheiding, ziekte, gemis), andere dikwijls te futiel voor woorden (een vervelende ontmoeting, een slechte aankoop, een scherpe mailwisseling, een onterechte factuur). Groot of klein, zodra ik uit bed stap verdampen deze kwesties direct, en vervluchtigt de stroom van nutteloos gepieker. Wat gebeurt er in liggende toestand binnen het menselijk brein, een mechaniek dat overdag zoveel beter gehoorzaamt aan de wensen van de ‘hoofdbe-woner’?

Afwisselend heb ik geprobeerd mijn probleem op te lossen door helemaal niet meer op de wekker te kijken, door te slapen met het raam wijd open, door

's avonds laat geen koffie of thee of alcohol meer te drinken of door nog een late avondwandeling te maken. Ik heb valeriaandruppels ingenomen, warme melk met honing gedronken, zelfs een keer een bananensmoothie geprobeerd. Wat je op internet en van goedbedoelende vrienden en kennissen al niet aan tips krijgt: Bachbloesems, melatonine, sint-janskruid, kamillethee. Het haalde allemaal niks uit. Alleen chemische slaaptabletten, die heb ik nooit aangedurfd. Dan zou ik mijn bewustzijn uit handen geven, zonder te weten op welk moment en in welke conditie ik het weer terugkrijg.

Nachtrust was in mijn kinderjaren zoiets vanzelfsprekends. Het ritme van overdag actief zijn en 's nachts uitrusten verliep zonder enige moeite, als een uitvergroete versie van het menselijke in- en uitademen. En nog heerlijker dan in mijn eigen kinderbed thuis sliep ik vroeger in het huis van mijn Engelse grootouders van vaderskant, Oa en Oma Roosje genaamd. Hun huis stond – het staat er nog steeds, maar zoals ik het heb gekend is het sinds tientallen jaren verdwenen – in Kew, in het Engelse graafschap Surrey, een voorstadje van Londen, deel uitmakend van de gemeente Richmond upon Thames.

Mijn eigen ouderlijk huis was niet een vast gegeven. Voordat ik naar de kleuterschool ging, waren we al twee keer verhuisd. Later gebeurde dat nog een aantal malen, vanuit het westen van Nederland via het midden naar het oosten van het land, en daarna ging ik terug naar het westen om te studeren. Als mensen vragen waar ik vandaan kom, heb ik daar in

feite geen eenduidig antwoord op. In de stad waar ik geboren ben, ging ik niet naar de middelbare school, en waar ik op de middelbare school zat, daar woonden we al niet meer toen ik eindexamen deed. Er is niet één huis dat ik ondubbelzinnig kan beschouwen als Het Huis Van Mijn Jeugd.

Behalve dan het huis van mijn grootouders in Kew. Wie weet sliep ik daar wel zo geweldig goed omdat hun huis er altijd was en omdat er nooit iets aan veranderde. Niet aan de indeling, niet aan de meubels en de schilderijen, evenmin aan de tuin, noch aan de nabijgelegen Royal Botanic Gardens, en vooral niet aan het logeerbed, dat jaar in, jaar uit in de lange zomervakantie onveranderlijk voor mij klaarstond. Dat zachte Engelse bed in Kew! Daar ingestopt worden en dan moeiteloos voor de rest van de nacht wegzinken in – zoals dat heet – de slaap der onschuldigen.

Ik had het een keer over mijn slaapprobleem met Erik, mijn jongere broer, en vertelde over alle trucs en middeltjes die ik van tijd tot tijd heb uitgeteerd. We hadden een vrolijk gesprek, want het is goedbeschouwd een beetje lachwekkend om moeite te hebben met zoiets kinderlijk eenvoudigs als slapen. Zo kwamen we te spreken over onze jongenskamers in de achtereenvolgende huizen waarin we opgroeiden en over onze zomerse logeervakanties in Engeland, intussen een halve eeuw geleden. ‘Tjonge,’ verzuchtte ik, ‘als ik ooit nog eens in dat Engelse logeerbed in Kew zou kunnen slapen, dan was ik in één keer van mijn slapeloosheid verlost.’ Daarop zei Erik dat hij

iets voor me had. ‘Nee, nee, geen poedertjes of pillen,’ voegde hij nog toe, toen hij de scepsis van mijn gezicht las. ‘Maar misschien heb je er iets aan.’

I

Het is 2 juli en het bed is al opgemaakt. Het weer in Engeland is stralend mooi, en alles is gereed voor de logeerpartij, zo valt te lezen in een notitieboekje dat Oma Roosje van de eerste tot de laatste bladzijde heeft volgeschreven.

Terugrekenend moet dit de zomer zijn geweest dat ik met een groep zestien-, zeventienjarige scholieren als vrijwilliger deelneem aan een archeologisch opgravingskamp in de boerenweilanden van de Alblasserwaard. In mijn herinnering sta ik een paar weken lang met leeftijdgenoten uit het hele land in de modder te prutsen, terwijl ik 's nachts in een miezerig tentje op de grond moet slapen. Overdag regent het soms zo hard dat we urenlang in een bouwkeet zitten te klaverjassen, totdat de gehavende grasbult in het akkerland waar de opgraving plaatsvindt weer een beetje begaanbaar is. 's Avonds is het een halfuur lopen door de kletsnatte weilanden naar het dorp. Daar valt in het café een fles vieux te kopen, niet dat dat zo lekker is – het tegendeel is het geval – maar zonder enkele stevige slokken sterkedrank lukt het me simpelweg niet om in een tent op de grond te slapen. Nee, dan in Kew, daar is het op dat moment volop

zomerweer, en het dierbare huis met de grote tuin (en een zacht Engels bed) is helemaal klaar voor aankomst van de logé.

Een vreemde gewaarwording is het om zoveel jaren later in de aantekeningen van mijn oma dag na dag een verslag te lezen van zo'n vertrouwde Engelse zomervakantie, maar dan eentje waar ik niet bij ben, hoewel het beschreven verblijf in alle opzichten overeenkomt met de herinnering aan mijn eigen belevenissen. Vele jaren lang heb ik als kind een week of drie van de 'grote vakantie' doorgebracht in Kew. Ook daarvan moeten dit soort dagboekjes bestaan hebben, maar of die ergens bewaard zijn gebleven?

Hoe dan ook, in 1974 was dat voorbij en was het de beurt aan mijn jongere broer om daar prinsheerlijk alleen te gaan logeren. De dagelijkse verslagen toveren het allemaal tevoorschijn, in de grote blauwe halen van mijn oma's vulpen die de pagina's aan alle kanten tot de rand vullen. In gedachten zie ik haar aan het schrijfbureau in de erker van haar eigen kamer op de bovenverdieping zitten, terwijl ze 's avonds na de broodmaaltijd dit speciaal voor de gelegenheid aangeschafte vakantiedagboekje openlaat en haar dikke groene vulpen in de hand neemt.

De volgende dag om halftwee komt Erik op het geliefde adres 34 Pensford Avenue aan, nadat Oa hem met de Rover van Heathrow heeft opgehaald. Eerst gaan ze gedrieën voor de warme lunch aan tafel. Oa vertelt tijdens het eten van alles over wat Oma Roosje 'photographische techniek' noemt. 's Middags wordt er een wandeling in de Gardens gemaakt, 's avonds is

er *supper* met wat het verslag enthousiast aanduidt als ‘een grote tractatie!!’, te weten de door mijn broertje in zilverpapier meegebrachte nieuwe haring. Voor mijn oma, die in de vooroorlogse jaren in Scheveningen op loopafstand van de zee woonde, is dat een extra dierbaar souvenir, een Hollandse lekkernij die in Engeland nergens te krijgen is.

In de daaropvolgende zomerse weken wordt er gezwommen in het buitenbad in Richmond, worden er in de tuin appels en pruimen geraapt en frambozen geplukt, en moeten dagelijks de vogels uit de fruitbomen worden verjaagd, anders valt er straks niks eetbaars meer te oogsten. Het notitieboekje vertelt over diverse familiebezoeken, en als het regent worden er oude vakantiefilms vertoond. Om op een grijze dag een paar uur aangenaam voorbij te laten gaan is er ook altijd wel een Jacques Cousteau-onderwaterfilm of een sporttoernooi op tv, al zijn de Wimbledon-finales dat jaar al achter de rug. Met Oa gaat Erik naar het Science Museum en naar de Lensbury Club, hij krijgt tekenlessen, en er zijn de terugkerende wandelingen met Oma in de uitgestrekte botanische tuinen van Kew, langs de welbekende hoogtepunten: de lievijver, de orangerie, de bamboetuin, de rotstuinen, de pagode en de boeddhistische tempel, de rododendronvallei en de broeikassen.

In de zomer moet er intensief in de tuin gewerkt worden, waar Erik bij mag helpen, zodat ook hij – net als ik op dat moment – met zijn voeten in de aarde staat, maar wel aangenaam beschenen door de Engelse zomerzon. Gedrieën gaan ze een dagje naar Windsor

Castle en naar Eton, om te wandelen en rond te kijken. Mijn broertje krijgt een cassetterecorder cadeau (terwijl hij op dat moment helemaal niet jarig is), waarmee hij zich geweldig amuseert. Bij het muziek luisteren in Oa's studeerkamer kan hij nu ook zelf opnamen maken.

'Het was goed dat we vandaag niet naar de Tower zijn gegaan,' schrijft Oma op 17 juli, 'want daar was een bomexplosie met vele gewonden, allemaal toeristen. We zullen alle *public places* maar mijden.' In plaats daarvan gaat ze met Erik naar een familieverjaardag, waar mijn grootvader uiteraard totaal geen zin in heeft, dus vermeldt het vakantieverslag heel neutraal dat Oa 'verder gaat met het buitenschilderwerk'.

Op een dag is er blijkens mijn oma's aantekeningen een discussie aan de keukentafel tussen mijn grootouders over het verschil in betekenis tussen 'zoel' en 'zwoel'. In gedachten hoor ik ze op vertrouwde wijze heen en weer tiktakken, met mijn oma die argumenten geeft, terwijl Oa slechts bij iedere beurt zijn standpunt iets luider herhaalt.

'Het is *zwoel*, niet *zoel*.'

'Nee hoor, je zegt *zoel*. *Zwoel* is iets heel anders.'

'*Zwoel*.'

'Heus, het is *zoel*. *Zoel* betekent zacht, *zwoel* betekent broeierig. Dat zijn twee heel verschillende dingen.'

'*Zwoel!*'

'Echt, je haalt twee woorden door elkaar.'

'*ZWOEL*.'

'*Zoel* – st-st-st-hèh!'

‘ZWOEL.’

De twist wordt met behulp van een van boven gehaald woordenboek beslecht, maar de dagboek aantekening vermeldt niet wie er gelijk had. Ik heb zo mijn vermoeden.

De nieuwsberichten geven Oma soms aanleiding tot sombere bespiegelingen: ‘De Turken rukken op Cyprus aan en het woord *invasion*, waar dan ook, bezorgt me angstige gevoelens.’ Haar eigen herinneringen aan de bezettingsjaren in Nederland klinken mee in wat ze vermeldt over de gevechten in en rond de Cypriotische hoofdstad Nicosia. En er zijn de *troubles at home*. Naar aanleiding van twee IRA-bomexplosies op Heathrow, met aanzienlijke materiële schade, verzucht ze: ‘Ik snap echt niet waarom ze de Ieren niet laten gaan.’

Voor het overige klinkt het allemaal als de gebruikelijke, zorgeloze vakantie, met nu eens uitjes en wandelingen en dan weer gezelligheid binnenshuis. ‘Zo vliegen de dagen voorbij,’ schrijft mijn oma, of: ‘Verder nog wat bomalarmen, maar overigens een heerlijke dag.’ Daar bespeur je een vleugje van de *keep calm & carry on*-mentaliteit waarom de Engelsen traditioneel zo vermaard zijn.

‘Om half één lunch,’ aldus het verslag een paar dagen later. Er is sprake van ‘bavaroise met room’ toe. Aansluitend krijgt Erik wiskundelessen van Oa. ‘Het is zo prettig voor Oa om iemand te hebben met interesse voor wiskunde,’ schrijft Oma Roosje. ‘Wat dat betreft had hij het met mij niet slechter kunnen treffen. Ik lag al overhoop met het eerste axioma en

vond dat er veel meer lijnen door 2 punten konden gaan. Gewoon allemaal over elkaar heen. De leraar zei: “Dan zie je er toch maar één?” waarop ik antwoordde dat ik dat toch niet kon helpen.’ De pret-oogjes waarmee ze dit soort onwetendheid speelt, verraden haar overtuiging dat wiskundigen en ingenieurs nog zo knap kunnen zijn, maar dat zij in haar hart al die cijfertjes niet nodig heeft.

Op de laatste dag van de drie weken logeren in Kew maken Oma Roosje en Erik nog eenmaal een zonnige ochtendwandeling in de Royal Botanic Gardens. ‘We genoten samen op het bankje bij de lelievijver,’ schrijft ze die avond op de slotpagina in het notitieboekje, ‘waar ik volgende week weer alleen zal zitten. Voor 1 penny ga ik daar vaak even rustig uitblazen *away from it all*.’ Op de terugweg kopen ze scones voor ’s middags bij de thee, zoals altijd geserveerd met *home made* jam van frambozen of pruimen uit de eigen tuin.

Terwijl ik dit allemaal zo zit te lezen, dankzij mijn broer die me dit volgeschreven vakantieboekje uitleende, kan ik een gevoel van jaloezie niet onderdrukken. Dat Erik daar drie weken in zijn eentje in het paradijs mocht verblijven! Ik weet het: mijn afgunst is belachelijk, zeker na al die jaren. Zelf had ik indertijd al zo’n vijftien van die lange zomervakanties in Kew achter de rug – vaak alleen, soms met z’n tweeën – en ik ben helemaal niets tekortgekomen. Bovendien had ik gedurende diezelfde weken de tijd van mijn leven, in de archeologische modder van het Nederlandse boerenlandschap, waar we scherven van de meer dan vierduizend jaar oude klokbekercultuur uit de grond

haalden en in de blubber de kaak van een prehistorische eland vonden, met nachtelijke drinkgelagen en vage verliefdheden in de tenten of in de grote boerenschuur op het terrein. Wat waren we met die hele groep opgravende scholieren diep terneergeslagen na de door Nederland van Duitsland verloren finale in het WK voetbal, die we gezamenlijk op een boerderij vanaf een natehondenbank mochten kijken, en hoe onvergetelijk hebben we vervolgens onze teleurstelling gesmoord in een historisch eet-, drink- en dansfeest, maar toch, maar toch. Blijkbaar heb ik me zo met 34 Pensford Avenue geïdentificeerd dat ik de hele wereld van dat huis en die tuin als iets strikt persoonlijk ben gaan beschouwen, als een paradijs dat helemaal aan mij toebehoort en dat – belangrijkst van al – nooit verloren had mogen gaan.

Dit vakantieboekje bevat een versie van deze meest intense jeugdherinneringen, die zich ergens in mijn hart en hoofd bevinden. Liever dan toe te geven aan kleingeestige jaloezie kan ik mij beter afvragen, zo houd ik mezelf voor, wat ik met die eigen herinneringen doe. Met andere woorden: zou dat innerlijke jeugdparadijs nog te bereiken zijn, kan ik het nog in de geest oproepen? In plaats van de slapeloosheid te bestrijden met middeltjes, sapjes en andere kunstgrepen, zou ik tijdens al die slapeloze uren beter kunnen proberen mijn herinneringen aan Kew naar boven te halen en die tegen de binnenkant van mijn oogleden te projecteren. Wie weet, valt dan in dat innig dierbare huis in Engeland de onbezorgde slaap terug te vinden die ik nadien ben kwijtgeraakt.